

**LBRIS**

Nico STEHR  
books

# Societăți moderne ale cunoașterii



## Cuprins

---

<b>Recunoștințe</b> .....	9
<b>Prefață</b> .....	11
<b>1. Introducere: Teorii ale societăților moderne</b> .....	17
Teoria teoriilor societății moderne.....	18
Logica perspectivei dominante.....	19
Mecanismul principal: Diferențierea funcțională.....	22
Expulzarea lui Dumnezeu și a naturii.....	23
Pași înapoi și înainte spre viitor.....	24
<b>2. Linia de descendență a teoriei societății cunoașterii</b> .....	28
Utilizarea timpurie a termenului de societate a cunoașterii.....	28
Teoria lui Peter Drucker și a lui Daniel Bell privind societatea cunoașterii.....	30
Genealogia societăților cunoașterii.....	33
A dezvoltat teorii ale societății moderne a cunoașterii.....	35
Societatea informațională.....	38
Societatea postindustrială.....	40
<b>3. Știința cunoașterii</b> .....	42
Către un concept sociologic al cunoașterii.....	42
Entitatea curioasă a cunoașterii.....	43
Cunoașterea ca o capacitate intersubiectivă de acțiune.....	46
Capacități multiple de acțiune.....	47
Cunoașterea este putere.....	50
Cunoștințe care contează.....	51
Constituenții cunoașterii practice.....	52
Cunoașterea în era algoritmului.....	54

<b>4. Competențe de cunoaștere</b> .....	61
Cunoașterea ca un pachet de competențe sau abilități .....	61
Cunoașterea - capacitate individuală și colectivă de acțiune .....	64
Însușirea cunoștințelor .....	65
Lumi globale ale cunoașterii .....	68
Cât de globală este cunoașterea? .....	70
Problema cunoașterii .....	72
Cunoștințe și informații .....	74
Divorțul dintre informație și cunoaștere .....	76
<b>5. Războaiele cunoașterii</b> .....	80
Cunoașterea ca proprietate .....	80
Prețul cunoașterii .....	82
Capitalul uman .....	84
Investiții în competențe umane .....	87
<b>6. Economia politică a societăților bazate pe cunoaștere</b> .....	90
Investiții în capital fizic și uman .....	91
Proprietate, raritate și monopoli .....	96
Intangibile sau ce este mai exact capitalul bazat pe cunoaștere? .....	98
Un punct de cotitură .....	103
Economia cunoașterii ca unul dintre fundamentele societății cunoașterii .....	107
<b>7. Societățile moderne ca societăți ale cunoașterii</b> .....	108
<b>8. Economia politică a capitalismului monopolist al cunoașterii</b> .....	112
Schimbarea relației dintre activele corporale și cele necorporale .....	114
Ponderea muncii și a capitalului în venit .....	116
Brevete .....	119
Beneficii ale monopolului de cunoștințe .....	123
Brevetele ca săbii .....	128
Brevetele și capitalismul cunoașterii .....	130
Volumul de brevete .....	130
Viața unui brevet .....	132
Impactul brevetelor .....	133

LIBRIS

We know  
books

Venituri din active .....	136
TRIPS .....	138
Un punct mort .....	143
<b>9. Provocările politice ale societăților bazate pe cunoaștere .....</b>	<b>145</b>
Fragilitatea societăților bazate pe cunoaștere .....	146
Guvernabilitatea societăților cunoașterii .....	149
Emancipare prin cunoaștere .....	153
Extinderea inegală a capacităților de acțiune .....	156
Actorii cu capacități extinse de acțiune; Cazul rebeliunii GameStop .....	158
Politica cunoașterii .....	163
Politica genomului uman .....	165
Politici în materie de brevete .....	170
<b>Concluzii .....</b>	<b>175</b>
<b>Bibliografie .....</b>	<b>177</b>

## 1. Introducere:

### Teorii ale societăților moderne

---

Probleme serioase apar atunci când cineva nu reușește să examineze... natura construită a punctului de plecare.

(Mao 2013, 42-43)

Primul capitol acoperă, într-o gamă largă, teoriile științifice sociale ale societății *moderne*. Înțelegerea noastră a societății moderne, a cărei origine coincide cu apariția științelor sociale în epoca iluminismului, este cel mai bine servită de evidențierea ipotezelor sale de bază. Ideea însăși de societate (cf. Grundmann und Stehr, 2009), în prezent un instrument cognitiv esențial al științelor sociale, poate fi urmărită, în cea mai mare parte, până la filosofii Iluminismului scoțian și francez.

În contrast cu utilizarea minimală, discursul emergent al științelor sociale a trasat distincții clare, cum ar fi *societate* vs. *biserică*, *societate* vs. *stat*, *societate* vs. *economie*, *societate* vs. *comunitate*. Cu toate acestea, științele sociale odată separate, au reincorporat elementele excluse ca subsisteme sau le-au acordat un loc în structura instituțională a societății. Alegerea termenilor de *sistem* și *instituție* este semnificativă: moștenitorii funcționalismului structural preferă de obicei terminologia de sistem; instituția este cuvântul cheie al teoriilor instituționaliste.

Descrierea arhitecturii teoriilor societății moderne începe cu o descriere a ceea ce se numește *logica perspectivei dominante*. Epoca dominației intelectuale a perspectivei clasice a societății moderne coincide cu o îmbunătățire dramatică și fără precedent a standardului de viață și a speranței de viață a omenirii, practic peste noapte, în mare parte din lumea industrială. Anterior, și pentru o lungă perioadă de vreme, în timpul așa-numitei perioade malthusiene, o mare parte din viața umană era, așa cum remarcă Thomas Hobbes (1651), urâtă, brutală și scurtă.

În total, sunt identificate și examinate critic patru principii esențiale ale logicii dominante care continuă să își arunce umbrele asupra teoriei contemporane. O altă perspectivă comună a punctului de vedere convențional este aceea că diferitele conexiuni coloniale ale societăților europene în curs de modernizare sunt considerate ca fiind ne semnificative pentru dezvoltarea lor. Această discuție despre evoluția societăților moderne implică faptul că societățile cu adevărat existente sunt mereu în mișcare. Natura și motorul tranziției persistente a societăților moderne este conceptualizată ca fiind *extinderea și lărgirea* relațiilor sociale. Extinderea sau evoluția relațiilor sociale indică atât înainte în viitor, cât și înapoi în trecut - afirmând legea simultaneității nesimultaneității fenomenelor sociale.<sup>5</sup> Cu fiecare etapă succesivă a capitalismului din ultimele secole - ca formă unică din punct de vedere istoric al relațiilor socio-economice - acumularea de bogăție a atins niveluri fără precedent, în timp ce sărăcia nu a dispărut niciodată.

Ultimele părți ale capitolului abordează teoriile moderne ale societății, punând accentul pe teoriile societății care au dominat discuțiile din ultima jumătate a secolului al XX-lea, societatea industrială și așa-numita societate post-industrială.<sup>6</sup> Primele reflecții privind tranziția către societățile cunoașterii completează discuția din primul capitol.

### **Teoria teoriilor societății moderne**

Unele dintre întrebările și enigmele pertinente ale unei teorii a societății moderne sunt: „Teoria socială creează noi realități sau teoria sistematizează noi realități?”, „S-au schimbat în mod semnificativ teoriile noastre despre societate pe parcursul dezvoltării lor?” Și, dacă da, „de ce s-a schimbat înțelegerea noastră despre societate?”, „Ce atribute au caracterizat teoriile societății de la Revoluția Franceză încoace?”, „Ce procese intrasociale, conexiunile și evoluția lor se numără printre caracteristicile centrale ale societăților, de exemplu, instituțiile sociale, inegalitatea socială, diviziunea muncii?”, „Sunt

<sup>5</sup> Semnificația metodologică și teoretică a legii simultaneității nesimultaneității fenomenelor sociale este discutată mai detaliat în Stehr (2022b).

<sup>6</sup> Termenul de *societate industrială* a luat naștere la începutul secolului al XIX-lea și a fost dezvoltat în mod sistematic de sociologul francez Raymond Aron în anii 1950. Din câte văd, termenul „*postindustrială*”, devenit celebru o jumătate de secol mai târziu de Daniel Bell (1973), este folosit pentru prima dată de Arthur Penty ca parte a titlului unei cărți publicate la Londra în 1917.

societățile moderne întotdeauna sau pot fi întotdeauna societăți democratice?”, „De ce eșuează teoriile despre societate?”, „Este responsabilă realitatea socială sau criticile criticilor lor?”, „Dacă teoriile societății sunt înlocuite, dispar ele complet și pentru totdeauna sau doar parțial, în orice moment, gata să fie readuse la viață?”, „Sunt adepții unei teorii a societății cei care determină speranța de viață a acesteia?”

În general, trebuie remarcat faptul că, în cursul dezvoltării lor, teoriile societății și-au pierdut din ce în ce mai mult caracterul de proiecte utopice. Treptat și cu ezitare, teoriile moderne ale societății reflectă realitatea noastră socială fragilă sau, mai degrabă, se abțin din ce în ce mai mult de la crearea unor imagini ale societății a căror deziderat este folosit pentru a evalua realitatea socială.

Scurta discuție despre genealogia teoriilor despre societățile moderne începe cu câteva observații despre apariția societăților moderne, în special despre logica perspectivei dominante a comunităților moderne. Printre ipotezele tradiționale se numără patru caracteristici legate de spațiul societății moderne, de diferențierea funcțională a țesutului social, de cultura dominantă și de convingerea că societățile se schimbă conform unei anumite logici evolutive. După un scurt comentariu asupra permanenței cu care societățile se află în tranziție, se va analiza modernizarea ca o chestiune de extindere și expansiune a acțiunii sociale, economice și intelectuale.

Modernizarea constituie, după cum se poate spune, o creștere a complexității. Sociologia face parte din această creștere a complexității și tinde să se autoexemplifice. În continuare, se va descrie mai detaliat societatea modernă ca societate industrială și perspectiva așa-numitei societăți post-industriale. Teoria societății cunoașterii și a capitalismului cunoașterii, ca etapă actuală a dezvoltării capitalismului, trebuie să fie, prin urmare, mai complexă decât teoriile clasice ale societății industriale și mai multifacetată decât teoria societății postindustriale. Noile concepte și relații sunt instrumente esențiale pentru o analiză mai complexă a expansiunii comportamentului social.

### **Logica perspectivei dominante**

Înțelegerea noastră teoretică a societății moderne, în ceea ce privește ipotezele sale de bază, dar și *punctele moarte*, sunt toate descendente intelectuale ale gândirii din secolul al XIX-lea. În ciuda diversității cognitive a discursului contemporan în domeniul științelor sociale, este surprinzător să constatăm că există substanțiale curente intelectuale comune și puncte oarbe

reciproce. Teoriile societății moderne sunt unificate, de exemplu, prin eșecul general de a acorda atenție problemelor de mediu și, în special, *carbonizării* atmosferei ca urmare a industrializării.

Printre punctele comune importante ale teoriilor contemporane ale științelor sociale despre societate se numără: (1) tendința de a fixa limitele sistemelor societale ca fiind identice cu cele ale statelor naționale; ca urmare, pentru majoritatea perspectivelor, „cauzalitatea” este intrasocietătică; (2) convingerea că cheia distincției societății moderne este legată, în primul rând, de diferențierea funcțională a subsistemelor societale; (3) încrederea generalizată că convingerile tradiționale sau iraționale sunt depășite de cunoștințe mult mai raționale. Funcția generală a ipotezelor de fond este o societate liberală. Zygmunt Bauman (2000:3) explică: „primele sacre care au fost profanate au fost loialitățile tradiționale, drepturile și obligațiile cutumiare care legau mâinile și picioarele, împiedicau mișcările și înghesuiau întreprinderea”. Aceste așteptări sunt dezamăgitoare din nou și din nou, având în vedere faptul că părți considerabile ale populației din societățile moderne aderă, de exemplu, la „teorii ale conspirației” sau pun la îndoială descoperirile științifice care sunt împărtășite de o cohortă mare de oameni de știință; sau chiar mai elementar, că oamenii își organizează/explică viața cotidiană banală (dar și evenimentele extraordinare) pe baza convingerilor tradiționale. În sfârșit, (4), certitudinea virtuală că formațiunile societale dintr-un stadiu sau tip istoric sunt înlocuite în cele din urmă de aranjamente sociale distincte - reprezentând un marș unidirecțional care se numește „progres”.

Logica convențională a teoriilor societăților este însoțită de o *politică* distinctă care pretinde că a înțeles cunoașterea viitorului. Prin urmare, nu este întâmplător faptul că subtitlul lucrării lui Daniel Bell (1973), *The Coming of Post-Industrial Society (Venirea societății postindustriale)*, este „A Venture in Social Forecasting”. Deși Francis Fukuyama (1999/2000:130) îl laudă pe Daniel Bell pentru acuratețea previziunilor sale, teoriile societății ar putea la fel de bine să funcționeze ca profețiile care se îndeplinesc singure. Nu este neobișnuit ca partidele politice, corporațiile, orașele sau organizațiile internaționale să ia o anumită teorie a societății drept ghid pentru prezența viitorului lor. Teoria societății moderne ca societăți ale cunoașterii nu face excepție de la această regulă.

Astfel, se va avea în vedere o analiză din punct de vedere critic a fiecăreia dintre ipotezele de bază ale logicii dominante ale teoriei clasice a societății. (1) Unitatea de analiză (macro) științifică socială tinde să fie societatea în sensul de

*stat-națiune*. Transformările sociale apar, în primul rând, ca rezultat al unor mecanisme care fac parte și sunt integrate în structura unei societăți date. De fapt, nu este deosebit de dificil astăzi să se constate că este inadecvat să se păstreze cadrul restrictiv al statului teritorial. Instituțiile majore ale societății moderne, economia de piață, marile orașe, statul, învățământul superior, sportul, turismul, religia, știința, artefactele tehnice, armele militare, viața de zi cu zi și, de asemenea, ecologia unei societăți, toate sunt profund afectate de o „globalizare” progresivă sau de transnaționalismul afacerilor umane sau de circumstanțe în care „instituții fără corp, care leagă practicile locale de relațiile sociale globalizate, organizează aspecte majore ale vieții de zi cu zi” (Giddens, 1990:79). Deși Giddens subliniază identitatea spațială a proceselor sociale majore, tehnologia, comunicarea, activitățile economice, procesele științifice, mobilitatea socială și inegalitatea nu mai sunt strâns aliniată la granițele naționale și sunt supuse unor factori de schimbare în schimbare ai schimbărilor globalizării; cu toate acestea, puterea teritorială, violența și puterea bazate pe stat nu au dispărut, ci continuă să fie atribute relevante ale geopoliticii. Pandemia COVID-19 din 2020-2022 și pandemiile din trecut demonstrează atât fragilitatea, cât și relevanța durabilă a frontierelor naționale.

A sublinia cât de permeabile pot fi astăzi granițele naționale nu implică neapărat asumarea noțiunii de „societate globală” sau de unitate și uniformitate economică și culturală globală a umanității. O lume fără frontiere este nerealistă. Afirmarea unei lumi fără frontiere scapă din vedere „legătura dintre stabilirea granițelor și identitate: cine vrea identitate trebuie să aibă granițe” (Kocka, 2010:37).

De asemenea, o schimbare a referentului teoretic principal către o concentrare transnațională nu include deja un răspuns definitiv la întrebarea, dacă proiectul modernității continuă pur și simplu să se desfășoare, deși în noi circumstanțe și la un nou nivel sau dacă, alternativ, semnaleză apariția unei noi epoci istorice. Cu toate acestea, a nega faptul că unicul și dominantul accent trebuie să fie societatea, înseamnă a recunoaște existența unor relații și tendințe sistemice care divizează și unesc în același timp, care reduc în aspecte importante raza de acțiune a suveranității, a puterii și a autonomiei statului-națiune (cf. Giddens, [1973] 1980:265) și care asigură faptul că identitățile și acțiunile sociale locale, regionale și naționale sunt întrepătrunse cu diverse forțe culturale și economice care rezidă la distanță și transcend granițele naționale. În cauză, nu sunt similitudinile absolute în dezvoltare, ci convergențele relaționale și asimilarea unor lumi străine în contexte locale,

precum și extinderea în lume a unor fenomene cândva insulare. Concret, nu se pune problema dacă ratele dobânzilor sunt identice în toate statele-națiune, ci dacă diferențele dintre ele și mișcarea lor relativă tinde să convergă și cum față actorii economici sau cum construiesc ajustări prin practici locale la fluctuațiile induse în altă parte (Stehr, 1992).

O parte a criticii generale a ipotezei clasice a dominației politico-puterii statului-națiune arată, de asemenea, că tendința spre o globalizare „implacabilă” nu este deloc de neoprit. Globalizarea își creează propriile limite și rezistențe, în timp ce aspirațiile statelor naționale modifică traiectoria globalizării. Acest lucru înseamnă, desigur, că statul-națiune nu a dispărut și nu va dispărea pur și simplu în viitor de pe scena istoriei mondiale.

### **Mecanismul principal: Diferențierea funcțională**

Tendința principală a schimbării societale, care servește atât ca *explanans*, cât și ca *explanandum*, este diferențierea funcțională. Într-un sens atât de larg, problema motivelor unei diferențieri sociale, aparent perpetue, nu este analizată; de exemplu, problema agenției diferențierii rămâne obscură. Noțiunea de diferențiere funcțională este strâns legată de statul național. Diferențierea funcțională echivalează cu ideea că realitatea socială, în cursul istoriei, este supusă unei specializări progresive; și că grupurile de activitate socială, cum ar fi natura specifică organizării producției, a educației și a guvernării, devin din ce în ce mai mult subsisteme ale societății, autonome, autocentrate și autopropulsate. Societatea își pierde, presupunând că l-a posedat vreodată, centrul. Societății îi lipsește un centru normativ, ceea ce continuă să se întâmple și astăzi. O consecință a diferențierii funcționale este, prin urmare, absența unui sistem integrator care să servească pentru a controla realizarea perpetuă sau insașiabilă (așa cum observă Marx în cazul capitalului), a unor obiective egocentrice, adică specializate, cum ar fi profitul.

Logica științelor sociale dintr-o perspectivă convențională se referă în principal la procesul de diferențiere funcțională ca atare. Aceasta nu include un acord cu privire la repercusiunile diferențierii funcționale și la motivele diferențierii (și reproducerii acesteia). În general, se consideră că diferențierea îmbunătățește capacitatea funcțională (eficacitatea), a unităților sociale mai mici emergente. În perioada de după cel de-Al Doilea Război Mondial, aceste

ipoteze de bază s-au cristalizat în teoriile modernizării și dezvoltării. Diferențierea structurală s-a identificat prea ușor cu o anumită cale de dezvoltare occidentală și nu a răspuns cerințelor de analiză a experienței de schimbare socială în societățile non-occidentale.

În loc să sublinieze logica diferențierii ca pe un concept unidirecțional, principala teză este că transformările sociale moderne sunt extrem de variabile și contingente. O astfel de variabilitate include posibilitatea nu doar de a repeta istoria, ci și de a o inversa. Integrarea, omogenizarea, de-diferențierea sau concentrarea pot, în funcție de circumstanțe, de exemplu, de hotărârea actorilor individuali și corporativi, să înlocuiască diferențierea. În plus, dacă transformările în sine sunt văzute contribuind la creșterea variabilității, fragilității, instabilității, contingentei și volatilității, atunci justificarea unui concept de master direcțional devine și mai îndoielnică.

Creșterea diferențierii sociale și culturale se opune unei ierarhizări a martorilor și a rezultatelor observaționale. În cursul modernizării relațiilor sociale, filosofii și epistemologiile care susțin o astfel de ierarhie și o certitudine sunt treptat demolate. Consultând o multitudine de perspective și practici pentru a accesa „adevărul” devine modelul intelectual tipic în societate și în știință. Nu mai există un punct de vedere transcendent (perfect) credibil și privilegiat, din care să se observe societatea și natura (Weber, [1904] 1922). Din diferențierea culturală crescândă, apare o conștientizare de sine a pluralității viziunilor asupra lumii și, în cazul științelor sociale și umaniste, apare o sociologie a cunoașterii (Stehr și Meja, [1984] 2005; Meja și Stehr, [1990] 2015).

Dacă diferențierea funcțională va continua să fie un atribut de fier al societății moderne, ca societăți ale cunoașterii, este o chestiune intrigantă. Istoria ne va spune.

### **Expulzarea lui Dumnezeu și a naturii**

Evoluțiile sociale, politice și economice ale secolului al XIX-lea sunt asociate, în logica perspectivei convenționale, cu pierderea *certitudinilor, credințelor și așteptărilor tradiționale*, dar și cu „câștigarea” unei *perspective societale* mai mult și mai *egocentrice*, care se manifestă prin eliminarea naturii din narațiunea științelor sociale. Care este evoluția cea mai consecventă?

Despre progresul științei și al tehnologiei se consideră că joacă un rol central în drumul către o societate mai rațională și mai birocratizată. Pentru Talcott Parsons (1937:752), de exemplu, activitatea lui Max Weber culminează